Проблеми національної економіки

УДК 005.336.4

Курило Людмила Ізидорівна
доктор економічних наук, професор
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Курило Людмила Изидоровна
доктор экономических наук, профессор
Национальный университет «Киево-Могилянская академия»
Kurylo Liudmyla
Doctor of Economic Sciences, Professor
National University of «Kyiv-Mohyla Academy»

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ: ОТРАСЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ
INTELLECTUAL CAPITAL: SECTORAL PECULIARITIES OF FORMATION

Анотація. *Досліджено основні аспекти формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері. Дослідженням встановлено, що формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері має певні особливості прояву чинників, які впливають на його розвиток. Передусім це природно-кліматичні умови і сезонність виробництва, особливості розвитку сільських територій, слабкий ступінь впровадження новітніх технологій у сільськогосподарське виробництво, низький платоспроможний попит сільського населення і значної частини суб'єктів аграрного бізнесу.*

Виділено ключові принципи розвитку інтелектуального капіталу аграрної сфери: пріоритетність, системність і комплексність, науковість, екологічність, людиноцентричність. Галузеві особливості відображені і структурі інтелектуального капіталу. Виділяють такі основні складові: людський, ринковий, агроінноваційний, структурний (організаційний), споживчий (клієнтський) капітали, які постійно взаємодіють між собою.

Запропоновано напрямки розвитку інтелектуального капіталу з урахуванням інституціональних умов та результативності інноваційної діяльності в зазначеному секторі національної економіки.

Ключові слова: *інтелектуальний капітал, інноваційна модель, інноваційний розвиток, інтелектуальна власність, аграрна сфера, сільське господарство.*

Аннотация. *Исследованы основные аспекты формирования интеллектуального капитала в аграрной сфере. Исследованием установлено, что формирование интеллектуального капитала в аграрной сфере имеет определенные особенности проявления факторов, влияющих на его развитие. Прежде всего это природно-климатические условия и сезонность производства, особенности развития сельских территорий, слабая степень внедрения новейших технологий в сельскохозяйственное производство, низкий платежеспособный спрос сельского населения и значительной части субъектов аграрного бизнеса.*

Выделены ключевые принципы развития интеллектуального капитала аграрной сферы: приоритетность, системность и комплексность, научность, экологичность, человекоцентричность. Отраслевые особенности отражены и структуре интеллектуального капитала. Выделяют следующие основные составляющие: человеческий, рыночный, агроинновацийний, структурный (организационный),

потребительский (клиентский) капиталы, которые постоянно взаимодействуют между собой.

Предложены направления развития интеллектуального капитала с учетом институциональных условий и результативности инновационной деятельности в указанном секторе национальной экономики.

Ключевые слова: *интеллектуальный капитал, инновационная модель, инновационное развитие, интеллектуальная собственность, аграрная сфера, сельское хозяйство.*

Summary. *The main aspects of the formation of intellectual capital in the agrarian sphere are investigated. The research has established that the formation of intellectual capital in the agrarian sphere has certain features of the manifestation of factors that influence on its development. First of all, it is the natural and climatic conditions and seasonality of production, the peculiarities of the development of rural areas, the weak degree of introduction of the latest technologies into agricultural production, low solvent demand of the rural population and a significant part of the subjects of agrarian business.*

The key principles of development of intellectual capital of the agrarian sector are highlighted: priority, systematic and complex, scientific, ecological, human-centered. Sectoral features are reflected in the structure of intellectual capital. The following main components are distinguished: human, market, agroindividual, structural (organizational), consumer (client) capital, which constantly interact with each other.

The directions of development of intellectual capital are offered, taking into account the institutional conditions and effectiveness of innovation activity in the specified sector of the national economy.

Key words: *intellectual capital, innovative model, innovative development, intellectual property, agrarian sphere, agriculture.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми формування і функціонування інтелектуального капіталу в економіці України, і зокрема, в галузі сільського господарства, пов'язана з цілим рядом питань, які потрібно сьогодні випрацювати. Найбільш значними є питання побудови інноваційної моделі розвитку галузі, інтелектуалізації господарських відносин, створення умов для поширення знань, формування перспективної конкурентоспроможності. Розгляд інтелектуального капіталу як капіталізованого знання дозволяє оцінювати, управляти і використовувати знання з метою підвищення конкурентоспроможності як окремого підприємства, організації, так і держави в цілому.

Управління знаннями це поєднання різноманітних управлінських концепцій: організаційної, комунікаційної, управління інтелектуальною власністю, а головне управління колективними знаннями, яке базується на виявленні, збереженні та ефективному використанні знань людей. Саме люди, взаємовідносини з приводу обміну знаннями, комунікативні та іміджеві технології разом з інтелектуальною власністю основна сила, що направлена на підвищення конкурентоспроможності економіки. Метою статті є розкриття особливостей формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері та вплив людських чинників на цей процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція інтелектуального капіталу стала закономірним результатом генезису світової економічної і філософської думки. Фундаментальні аспекти даної наукової проблеми відображені у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: Е. Брукінг [1], О. Бутнік-Сіверського [2], Л. Едвінсона [3], А. Гапоненка [4], В. Іноземцева[5], О. Кендюхова[6], І. Литвинчук[7], М. Мелоуна [3], А. Чухна [8] та ін. Однак, теорія інтелектуального капіталу ще не є сталою і потребує нових досліджень, зокрема визначення галузевих особливостей формування.

Виклад основного матеріалу. Теоретично і практично доведено, що інтелектуальний капітал формує конкурентні переваги учасників ринку, галузей і держав як в умовах сьогодення, так і на перспективу.

Характеризуючи процес формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері, слід обов'язково враховувати її особливості. Насамперед необхідно відзначити, що основним засобом виробництва в аграрній сфері є земля, якій властива територіальна протяжність. Отже, впровадження інновацій поширюється на великі території, що потребує специфічних методів контролю й чітко налагоджених зв'язків між учасниками цього процесу. У сільському господарстві процес впровадження наукових досягнень безпосередньо поєднаний із живими організмами, закономірності розвитку яких впливають на швидкість реалізації інновацій. Крім того, неможливим є встановлення постійних параметрів при впровадженні в сільськогосподарське виробництво нових технологічних процесів. У результаті змін природних умов вони можуть коригуватися. У сільському господарстві також не збігаються процес праці та процес виробництва, що зумовлено біологічними закономірностями розвитку рослин і тварин. Оскільки впровадження здійснюється в період процесу праці, то практичне застосування більшості інновацій та їх економічна реалізація розділяються проміжком часу. Цей розрив між застосуванням інновації та одержанням результату потребує виробничої перевірки наукової розробки і додаткових фінансових ресурсів. Як уже зазначалося, сільське господарство характеризується сезонністю. Для процесу реалізації наукових досягнень це означає, що проведення багатьох заходів здійснюватиметься відповідно до пори року й обмежуватиметься чітко визначеними часовими межами. Крім того, реалізація наукових досягнень у сільському господарстві характеризується вищим рівнем творчості і може супроводжуватися масою відстрочених побічних наслідків [9]. Враховуючи вказані вище галузеві

особливості можна виділити ключові принципи розвитку інтелектуального капіталу аграрної сфери:

- пріоритетність, що полягає у важливому значенні розвитку інтелектуального капіталу для формування конкурентоспроможного аграрного сектору;
- системність і комплексність, передбачає охоплення всіх складових процесу формування інтелектуального капіталу, важливості всіх складових процесу „наука – виробництво – споживач";
- науковість, що визначає важливість ролі науки і освіти у розвитку інтелектуального капіталу та формуванні інноваційної моделі;
- екологічність, що передбачає бережність щодо навколишнього середовища у застосуванні нововведень в аграрному секторі;
- людиноцентричність, що виражає пріоритет людини при провадження інновацій в аграрне виробництво.

Вважаємо, що під інтелектуальним капіталом в аграрній сфері доцільно розуміти капітал, що формується людськими, інтелектуальними та інформаційними ресурсами аграрної сфери, при використанні природного та економічного потенціалу територій та регіонів.

Інтелектуальний капітал виступає як результат синергетичної взаємодії всіх його складових. І при відсутності хоча б однієї із них про наявність інтелектуального капіталу вже не може бути мови. З цієї точки зору найбільш перспективними є такі напрями досліджень інтелектуального капіталу, як вимірювання складових та розробка збалансованої системи показників інтелектуального капіталу; формування інтелектуального капіталу на рівні підприємства, регіону, країни; управління інтелектуальним капіталом.

На формування інтелектуального капіталу на галузевому рівні безпосередньо впливає аграрна наука, аграрна освіта, які продукують знання, що впроваджуються у сільськогосподарське виробництво у вигляді

інтелектуального продукту безпосередньо чи через інноваційну інфраструктуру і утворюють конгломерат з більшою чи меншою кількістю елементів в основі якого інтелектуальні здібності та знання індивіда (рис. 1).

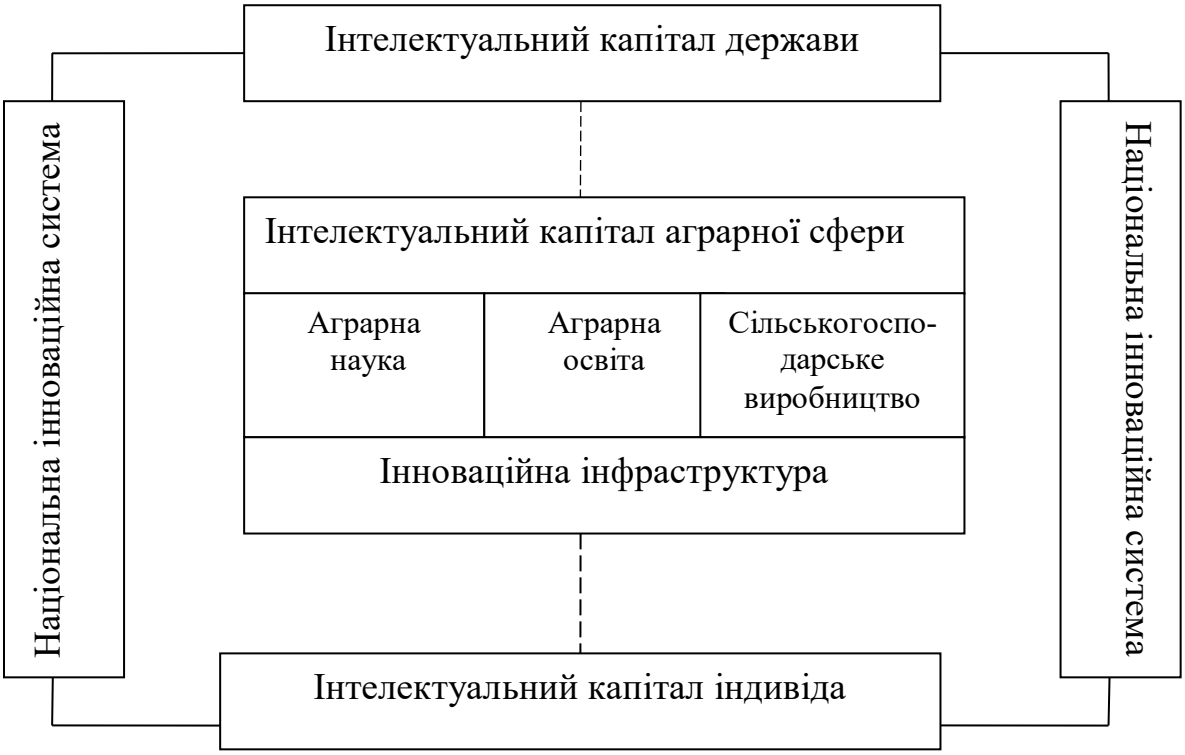

Рис. 1. Формування інтелектуального капіталу аграрної сфери

Джерело: сформовано автором

Незважаючи на відсутність єдиного підходу до визначення структури інтелектуального капіталу, в усіх методиках незмінною є наявність людського капіталу. І хоча оцінка інвестицій в людський капітал і доходів від його використання здійснюється у грошовій формі, проте крім грошових вкладень нарощення людського капіталу потребує ще й праці людини, яка крім доходів від таких вкладень отримує і моральне задоволення, вищий соціальний статус тощо.

Формуванням людського капіталу займається сім'я і держава. Низький життєвий рівень громадян та рівень народжуваності, легковажність по відношенню до свого здоров'я, все це обумовлено

відсутністю у працюючого мотивацій і гарантій відтворення людського капіталу. Проте, аналізуючи людський капітал потрібно чітко усвідомлювати, що постіндустріальне суспільство разом з змінами у виробничій, технологічній та науковій сферах принесло зміни у внутрішній світ людини.

Сформована особистість має зазвичай гармонійно структурований людський капітал, в якому знання, досвід, освіта, навички вписані в наявну систему цінностей та мотивацій притаманній типу особистості.

Сьогодні в центрі своїх досліджень багато західних вчених ставлять вивчення життєдіяльності людини як важливого суб'єкта виробництва та носія суб'єктивованих знань, який своєю працею визначає основні напрямки розвитку суспільства і економіки. Отже, людський капітал служить прогнозною характеристикою можливостей країни чи спільноти людей реалізувати свої інтереси в досягненні мети. Традиційні для Заходу теорії економічного зростання уступають місце теорії розвитку людського капіталу, що викликає необхідність визначення нових напрямів розвитку людства в умовах наростання процесів загальної глобалізації.

Аграрна сфера має свої особливості, тому ці особливості відображені у структурі інтелектуального капіталу аграрної сфери (рис. 2).

Агроінноваційний капітал, крім організаційних можливостей підприємства, визначається такими факторами, як патенти, авторські права, товарні знаки, технічне і програмне забезпечення, комп'ютерні й адміністративні системи, концепції, культура організації. Саме в агроінноваційному капіталі відображено галузевий вплив: природнокліматичні умови та технологічні особливості галузі [10].

Виділення науковцями у структурі інтелектуального капіталу клієнтського (споживчого) дає повнішу уяву про капітал у цілому та

визначається як система надійних і взаємовигідних відносин підприємства зі своїми споживачами і клієнтами.

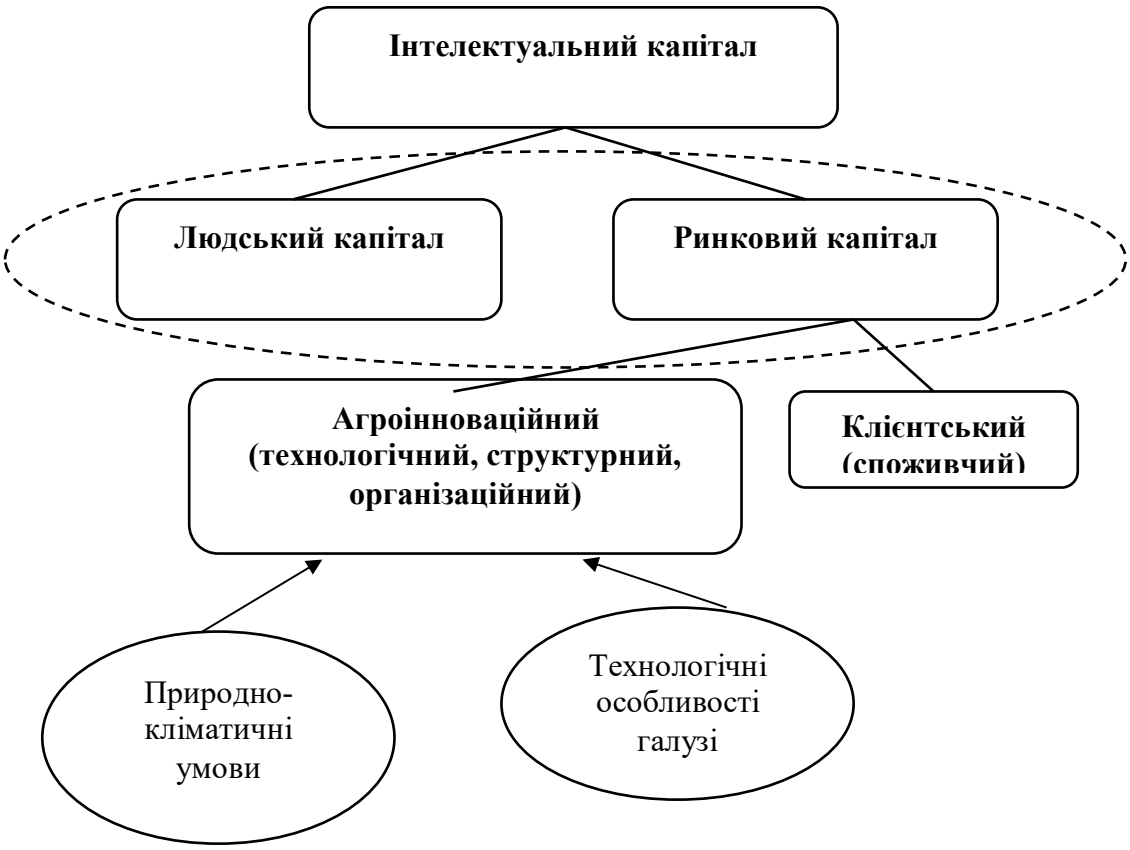

Рис. 2. Структура інтелектуального капіталу аграрної сфери

Джерело: сформовано автором

Споживчий (клієнтський) капітал характеризує, передусім, договірні відносини (ліцензійні та інші договори), відносини зі споживачами, постачальниками, конкурентами, інформацію про клієнтів, імідж організації, на рівні галузі - Цей капітал має здатність до охоплення все нових складових у ринкових умовах, є новою категорією в економічних дослідженнях, яка потребує детального розгляду.

Виходячи з результатів дослідження теоретико-методологічних і практичних аспектів функціонування інтелектуального капіталу в аграрній сфері можна запропонувати напрямки його розвитку з урахуванням інституціональних умов та результативності інноваційної діяльності в зазначеному секторі національної економіки. Механізм розвитку

інтелектуальної власності в аграрній сфері має включати три складові: економічну, нормативно-правову, організаційну.

Економічна складова повинна забезпечуватися державою через визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; замовлення на об'єкти інтелектуальної власності за рахунок державних коштів; стимулювання і підтримка винахідницької діяльності.

Нормативно-правова складова має бути спрямована на гармонізацію вітчизняного законодавства з міжнародним, зокрема із законодавством ЄС; вдосконалення правового регулювання економічної складової права інтелектуальної власності, що передбачає систему сплати мита та зборів, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності; посилення правового захисту прав інтелектуальної власності, зокрема, через посилення юридичної відповідальності за порушення авторських прав (кримінальної, адміністративної, цивільно-правової); удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності патентних повірених, посилення контролю держави за якістю наданих ними послуг; удосконалення патентно-інформаційного забезпечення, пов'язаного з набуттям прав на об'єкти інтелектуальної власності; здійснення заходів щодо активізації участі України в діяльності Всесвітньої організації інтелектуальної власності та підвищення іміджу держави в міжнародних процесах щодо захисту інтелектуальної власності. Організаційна складова повинна забезпечувати комерціалізацію прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Державна підтримка науково-технічної та інноваційної діяльності повинна передбачати формування обласних програм інноваційного розвитку, які будуть включати замовлення на наукову, науково-технічну й інноваційну продукцію, фінансування на обласному і державному рівні науково-технічних або інноваційних проектів; сприяння в отриманні для провідних наукових установ кредитних ресурсів міжнародних організацій;

удосконалення нормативно-правової бази, що сприятиме розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності; виходу інтелектуального продукту на ринок.

Висновки з даного дослідження. Для успішного формування і розвитку інтелектуального капіталу, держава має підтримувати та стимулювати подальший розвиток тих наукових і проектно-технологічних організацій, діяльність яких спрямована на перехід від традиційних технологій виробництва до розробки і впровадження принципово нових технологічних процесів, комплексних технологічних систем, що створюються на основі новітніх досягнень науки і можуть змінити технологічний уклад України.

Сучасний стан науково-технічної діяльності, інноваційної інфраструктури та попиту на інноваційну продукцію не відповідає вимогам моделі інноваційного розвитку країни. Перехід від доктрини "розвитку навздогін" до доктрини "розвиток на випередження" потребує суттєвих структурних змін та вирішення наступних завдань:

- створення ділового середовища для успішного функціонування інноваційної діяльності;
- створення концепції взаємодії освіти, науки, виробництва і держави;
- створення потужної системи фінансування інноваційної діяльності;
- стимулювання розвитку науково-дослідної і інноваційної діяльності і комерціалізації результатів дослідження;
- забезпечення захисту інтелектуальної власності;
- створення багаторівневої державної системи інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності на всіх етапах впровадження інновацій.

Література

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг. – СПб., Питер, 2001. – 288 с.
2. Бутнік-Сіверський О. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О. Бутнік-Сіверський. URL: https://www.ndiiv.org.ua
3. Эдвинсон Л. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании / Эдвинсон Л., Мэлоун М. // Новая индустриальная волна на Западе / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М., 1999.
4. Иноземцев В. Л. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия / В. Л. Иноземцев. - М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. – 776 с.
5. Интеллектуальный капитал – стратегический потенциал организации: Учебное пособие / [под. ред.. д.э.н. проф.. Гапоненко А.Л., д.э.н. Орловой Т.М.]. - М.: Издательский Дом «Социальные отношения», 2003. – 184 с.
6. Кендюхов О.В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління: Монографія / Кендюхов О.В. - НАН України. Інститут економіки промисловості; ДонУЕП. – Донецк: ДонУЕП, 2006. – 307 с.
7. Чухно А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. Чухно. – Київ. – 2003. – 631 с.
8. Литвинчук І.Л. Управління інтелектуальною власністю в системах AR4D (agricaltural research for development: монографія / І. В. Литвинчук // Житомир : ЖНАЕУ, 2017. – 618 с.
9. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / [Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. та ін.] – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.

10. Курило Л.І. Інтелектуальний капітал в аграрній сфері економіки: монографія / Л.І. Курило. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 322 с.

References

1. Bruking E. Intellektualnyj capital / E. Bruking. SPb., Piter, 2001. – 288 s.
2. Butnik-Siverskyj O. Intelektualnyj capital: teoretychnyj asprkt / O. Butnik-Siverskyj. URL: https://www.ndiiv.org.ua
3. Edvinson L. Intellektualnyj capital. Opredelenie istinnoj stoimosti kompanii / Edvinson L., Meloun M. // Novaia industrialnaia volna na Zapade Pod red. V.L. Inozemceva. – M., 1999.
4. Inozemcev V.L. Na rubezhe epoch. Ekonomichskie tendencii I ich neekonomicheskie sledstviia / V.L. Inozemcev. - M.: ZAO «izdatelstvo «Ekonomika», 2003. – 776 s.
5. Intellektualnyj capital – strategicheskij potencial organizacii: Uchebnoe posobie / [pod.red. d.e.n., prof. Gaponenko A.L., d.e.n. Prlovoj T.M.]. - M.: Izdatelskij dom «Socialnye otnosheniia», 2003. – 184 s.
6. Kendiuchov O.V. Кендюхов О.В. Intelektualnyj capital pidpryemstva: metodologiia formuvannia mechanizmu upravlinnia: Monografiia / Kendiuchov O.V. – NAN HAH Ukrainy. Instytut ekonomiky promyslovosti; DonUEP. – Donetck: DonUEP, 2006. – 307 s.
7. Chushno A. Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta ish znachennia dlia Ukrainy / A. Chushno. – Kyiv. – 2003. – 631 s.
8. Lytvynchuk I.L. Upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu v systemash AR4D (agricaltural research for development: monografiia / I. V. Lytvynchuk // Zhutomyr: ZhNAEU, 2017. – 618 s.
9. Innovacijna diialnist v agrarnij sferi: instytucionalnyj aspekt: monografiia / [Sabluk P.T., Shpykulial O.G., Kurylo L.I. ta in.]. – K.: NNC IAE, 2010. – 706 s.

10. Kurylo L.I. Intelektualnyj capital v agrarnij sferi ekonomiky: monografiia / L.I. Kurylo. – K.: NNC IAE, 2012. – 322 s.